

ZAMONAVIY MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARDA TARBIYACHILARINING KASBIY KONPTENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING METODOLOGIYASI

Mamatqulova Shaxnoza O'ktam qizi

Termiz davlat Pedagogika instituti Maktabgacha talim fakulteti
Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ayni damda jadallashib, rivojlanayotgan yurtimizda kattadan-katta o'zgarishlar bo'layotgan bir vaqtda maktabgacha talim tizimini ham tubdan isloh qilish masalalari provard maqsadga aylandi. 2016-yil 29 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda maktabgacha talim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirliri to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarorining elon qilinishi ushbu sohani tubdan isloh qilish, maktabgacha talim tashkilotlari ishini har tomonlama takomillashtirish, maktabgacha yoshdagi bolalarga talim-tarbiya berish, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda maktab talimiga tayyorlash bo'yicha davlat talablarini qayta o'rganish vazifasini qo'ydi. Shunga ko'ra pedagoglar va mutaxassislar xorij talimi tajribalarini puxta o'rgandilar va o'z pedagogik jarayonda qo'llay boshladilar.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, kompetentlik, hamkorlik, jarayon, pedagog, kasbiy sifat, psixik rivojlanish.

Kompetentlikni baholashda alohida olingan biror-bir layoqatlilik darajasini emas, balki inson tomonidan shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlarga erishish uchun sarf qilinadigan uzoq vaqt davomida turli xildagi vaziyatlarda namoyon qilinadigan kompetentliklarning to'liq to'plamini nazarda tutish kerak bo'ladi. Bunda inson duch kelgan muayyan vaziyat uning rivojlanishiga, qadriyatlarining shakllanishiga va yangi kompetentliklarni egallashiga bevosita ta'sir etadi. Kompetentlikning mavjudligi inson mehnatining natijasiga qarab aniqlanadi. Har bir mutaxassisning kompetentlilik darajasi, uning bajargan ishi shu kasbiy faoliyatning yakuniy natijasiga qo'yiladigan talablarga qay darajada javob berishiga qarab belgilanadi. Kompetentlik – kasbiy tayyorgarlikning umuman yangi sifati bo'lib, uning o'ziga xos tomonlari shuki, kompetentli mutaxassisning bilimlari tezkor va harakatchan bo'lib, ular doimo yangilanib turadi. Muammoning mazmunini tushunishning o'zi yetarli bo'lmay, uni jihatdan maqbul usullar bilan yecha bilish kerak, shu bilan birga, kompetentlik maqbul yechimlarni tanlay bilish, qarorni asoslab bera olish, noto'g'ri yo'llarni chiqarib

tashlash, ya'ni tanqidiy fikrlay olishni taqozo etadi Pedagogilik kasbi jamiyatdagi eng mas'uliyatli kasblardan biri bo'lib, qadimdan unga katta e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, rivojlanayotgan mustaqil mamlakatimizda o'z kasbining ustasi, yuksak zamonaviy kasbiy bilimlarga ega bo'lgan, tashabbuskor, davr va jamiyat talablarini nozik va zukko tushuna oladigan, muxtasar qilib aytganda kasbiy jihatdan kompetentli pedagog kadrlarga katta ehtiyoj mavjud.

Ushbu masalaning nazariy jihatlarini tahlil qilishga o'tishdan oldin uning lug'aviy tomonlariga nazar tashlasak.

Pedagogik kompetentlik (lot. kasbiy moslik) – pedagogidagi ijodiy imkoniyatlarning yanada kengroq tasarruf etilishi, kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarni yosh mutaxassislariga yetkazish, ular bilan pedagogik muloqotga kirishish mahorati bo'lib hisoblanadi.

Mazkur pedagogik masala dolzarbligini e'tirof etgan holda uning nazariy jihatdan o'rganilganligi borasida fikr yuritamiz. Pedagogilik kasbi o'zida yuksak ijtimoiy mas'uliyatni aks ettirganligi bois, bu borada bildirilgan ilmiy fikrlar, g'oyalar va nazariyalarning ildizi qadim moziyga borib taqaladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayot taraqqiyoti sharoitida pedagogik jarayonga "Onalar maktabi", "Buyuk didaktika" (Yan Amos Komenskiy),

"Pedagogilar uchun 33 qoida" (Adolf Disterverg), "Pedagogiga ta'lim yo'lida o'quv qo'llanma", "O'rtoq, pedagogi, fan tanlash haqida" (Burhoniddin Varnudjiy), "Nozik iboralar" (Az Zamaxshariy), "Qutadg'u bilig" (Yusuf Xos Hojib) kabi pedagogik asarlar paydo bo'lgan.

Alloma Burhoniddin Zarnudjiy (XII asr) – «Pedagogiga ta'lim yo'lida qo'llanma» asarida pedagoglar quyidagilarga e'tibor berishi lozimligini ta'kidlaydi.

- muallim bilimdon, tajribali, oliyjanob bo'lishi lozim;
- muallim qanoat, sabr, muruvvatli, bilimni har kuni takrorlashi lozim;
- o'z fani va kasbidan to'la qanoat hosil qilishi; - aql-farosat egasi bo'lishi darkor.

O'zbek xalq pedagogikasiga oid asarlarda murabbiy-ustoz eng hurmatli, mo'tabar inson sifatida ulug'lanadi. Mashhur Rim pedagogi Mark Fabiy Kvintilian o'zining "Notiqni tarbiyalash to'g'risida" nomli pedagogik asarida pedagogik faoliyatda kasbiy moslik tushunchasi va uning ijtimoiy mohiyati to'g'risida qimmatli fikrlarni aytgan. U pedagogik faoliyatning mohiyati xususida to'xtalib, pedagog o'zi tarbiyalayotgan har bir bolaga ehtiyotkorlik bilan yondashishi, buning uchun o'zi o'qimishli, bilimdon, ijtimoiy fanlar asosini mukammal egallagan, madaniyatli inson va o'z shogirdlari uchun o'rnak bo'lishi va ularni sinchiklab o'rganishi lozim

Qadimgi Yunon faylasufi Platon (eramizdan avvalgi 427-348 – yillar) – “agar kavushduz yomon usta bo'lsa, davlat bundan unchalik zarar ko'rmaydi, fuqarolar birmuncha yomonroq kiyinib yuradilar, xolos. Ammo bolalarni tarbiyalovchi kishi o'z

vazifalarini yomon bajarsa, mamlakatda nodon va yolgʻonchi odamlarning butun bir avlodi vujudga keladi”, - deganda pedagogik faoliyat bilan shugʻullanuvchilar pedagogik kompetentlikka ega boʻlishi, ular oʻz ishining mohir ustasi boʻlishi lozimligini qayd etadi.

Buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670) pedagogik faoliyatni “er yuzidagi har qanday kasbdan yuqoriroq turadigan faxrli faoliyat” deb hisoblab, pedagog mehnatiga katta ahamiyat beradi. Yan Amos Komenskiy bir tomondan aholining pedagogi – tarbiyachiga hurmat bilan qarashi lozimligini talab qilsa, ikkinchi tomondan esa pedagogining oʻzi ham jamiyatda qanday muhim vazifani bajarayotganligini tushunib olishi va oʻz qadr-qimmatini yaxshi bilib olib ishlashi lozim, deb taʼkidlaydi. “Pedagog, - deb yozadi Yan Amos Komenskiy, sof vijdonli, ishchan, sabotli, matonatli, oʻquvchilarga oʻzi singdirishi lozim boʻlgan fazilatlarining ibratli kishisi boʻlishi, keng maʼlumotli va mehnatga layoqatli inson boʻlishi lozim. U oʻz fanini behad sevishi, oʻquvchilarga bamisoli otalardek muomalada boʻlishi va har bir ilm oluvchi qalbida bilimga havas tugʻdirishi lozim” degan.

Pedagogik faoliyat hamma davrda aniq tarixiy tavsifga ega va shunday boʻlib qoladi, chunonchi u yoshlar tarbiyasi bilan bogʻliq. Tarbiya va pedagogik faoliyat bir zanjirning ikki halqasidir. Tarbiya ijtimoiy, tarixiy tavsif kasb etgani singari pedagogik faoliyat ham ijtimoiy-tarixiy tavsifga ega.

Pedagog shaxsining kasbiy sifatlari, qobiliyatlarini oʻrganish borasidagi ilk tadqiqotlar oʻtgan asrning 60-70 yillarida paydo boʻla boshladi. Hozirgi kunda darslarda ilgʻor pedagogik va innovatsion axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish jarayonini baholashning nazariy jihatlarini oʻrganish boʻyicha faol ishlar olib borilmoqda. V.M.Korotkov, B.T.Lixachyovlar, V.P.Bespalko, N.F.Talizina, L.M.Fridman, Yu.N.Kulyutkina, G.S.Suxobskoy, T.V.Kudryavtsev,

A.M. Matyushkin, M.I.Maxmutov kabilarning ishlari shular jumlasiga kiradi.

Pedagog kasbi egalari jamiyatning ishlab chiqarish munosabatlari, kuchlari, ijtimoiy - madaniy va davlat ehtiyojlaridan xabardor boʻlishi, oʻz faoliyati jarayonida ularga tayanishi lozim. Zero, u jamiyat hisobidan taʼminlanib, uning ijtimoiy buyurtmasini bajaradi, yoshlarning jamiyat boyligini asrab – avaylashga, koʻpaytirishga va shaxsiy fazilatlarini tarkib toptirishga rahbarlik qiladi.

Pedagogik faoliyat ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat mafkurasi bilan bogʻliq holda yoshlar ijtimoiy ongining oʻsishi ustida gʻamxoʻrlik qiladi, ularni haqiqiy insonparvar, demokrat, milliy istiqloq mafkurasi gʻoyalarini himoya qilishga tayyorlash uchun xizmat qiladi.

Eng avvalo pedagog shuni chuqur anglashi lozimki, u jamiyatning ishonchli vakili, zero, jamiyat unga oʻzining eng qimmatli boyligi, umidi, ishonchi va kelajagi boʻlgan bolalarini topshiradi. Bu oliyjanob va murakkab kasb unga hayotini

bag'ishlagan har bir kishidan doimiy ijod, izlanish, ulkan sahovatli qalb, bolalarga muhabbat, o'z kasbiga cheksiz sadoqatni talab etadi.

Hozirgi kunda kasbiy kompetentlik pedagog tomonidan ta'lim jarayoni samaradorligini oshiruvchi psixologik mexanizmlardan samarali foydalanish jarayonining nazariy jihatlarini o'rganish bo'yicha faol ishlar olib borilmoqda. V.M.Korotkov, B.T.Lixachyov, V.P.Bespalko, N.F.Talizina, L.M.Fridman, Yu.N.Kulyutkina, G.S.Suxobskey, T.V.Kudryavtsev, A.M.Matyushkin, M.I.Maxmutov kabilarning ishlari shular jumlasiga kiradi. Ushbu tadqiqotlarda pedagogning kasbiy mosligi – kompetentligiga erishish uchun zarur bo'lgan metodik ishlarning usul va yo'llari keltirilgan.

Insonni har tomonlama tarbiyalash va ta'lim berish insoniyatning azaliy orzusi bo'lib, ajdodlarimiz ma'rifat va madaniyatni qanday qilib yosh avlodga o'rgatish, ularni komillikka yetaklash yo'llari, qonun-qoidalarini izlaganlar. Ta'lim-tarbiya ishi bilan mashg'ul bo'lgan pedagogning faoliyati ta'lim uchun sharoit yaratishga, o'quv jarayonida shaxsning ehtiyoj va ist'edodini shakllanishiga yo'llangan bo'lishi kerak.

Ya'ni, pedagog faoliyati doimo quyidagi didaktik masalalarni yechishga qaratiladi: “nimani o'qitish kerak?”, “kimni o'qitish kerak?” va “qanday o'qitish kerak?”.

Bu savollarga to'g'ri echim topish, u yoki bu vaziyatlardan pedagogik maqsadga muvofiq yo'l topa olish pedagogidan yuksak mahorat va chuqur kasbiy bilimni talab etadi. Bu muammolarning echimi pedagogik psixologiya fani asosiy qonunlarini bilishga asoslanadi.

Hozirda tadqiqot muammosiga oid izlanishlar ya'ni, yosh pedagoglarining kasbiy kompetentligi masalasi tahlil etilgan ilmiy adabiyotlar mavjud. Masalan, Usanova O.N., Morozova N.Yu. lar tomonidan o'quvchilarga parallel xizmatlar ko'rinishidagi turli tashkiliy tizimlar majmui yaratilishi, Bityanov M.R., Xutor'naya M.A. va Konovalova N.L. lar tomonidan tibbiy–ijtimoiy va psixologik-pedagogik maxsus markazlarning barpo etilishi kabilik fikrimizga dalildir. Dubrovina I.V., Ovcharova R.V., Maxnovets S.N., Bulanova O.E., Shulga T.I. tomonidan turli yosh guruhlarini tashkil etuvchi yosh pedagoglar uchun o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish mahoratini shakllantirish tamoyillari tezkorlik bilan ishlab chiqildi.

Jamiyatda ro'y berayotgan sifatli o'zgarishlarni hisobga olgan holda pedagog kadrlarni tayyorlashga tayangan turli o'quv dasturlarining Glotochkin A.D., Zabrodin Yu.M., Sosnovskiy B.A., Derkach A.A., Bodalyov A.A., Samoukina N.V. va Gromkova M.T. lar tomonidan havola qilinishi bir muncha ijobiy natijalar berdi. V.S.Bezrukova kasbiy kompetentlik tushunchasida “savodli darajada qaror qabul qilishga, baho va fikr bildirishga imkon yaratadigan kasbiy jihatdan yuqori darajadagi bilim va malakalar majmuasini tushunadi. E.F.Eser va O.N.Shaxmatova esa kasbiy

kompetentsiya deganda, kasbiy bilim va malakalar yaxlitligini, shuningdek, kasbiy faoliyatni bajarish usullarini koʻzda tutadi.

Faylasuflar, sotsiologlar, psixologlar, psixofiziologlar va pedagoglar B.G.Ananyev, A.Disterverg, P.G.Redkin, K.D.Ushinskiy, L.N.Ruvinskiy, G.M.Andreyeva, N.V.Kuzmina, V.Slastenin, F.N.Gonobolin, A.A.Bodalyov, E.V.Shoroxova, A.V.Vedenov, Yu.M.Zabrodin, A.G.Kovalyov, I.S.Kon, T.A.Kitvel, V.S.Merlin, V.N.Myasishev, I.P.Pavlov, K.K.Platonov, E.D.Parigin, S.L.Rubinshteyn, V.V.Stolin, V.A.Yadov, I.Ayzenk, M.Fishbayn, T.Maslou va boshqalar oʻz ish maqsadlariga asoslanib pedagogik munosabatini turli yoʻnalishlar boʻyicha tadqiqot obyektiga aylantirdilar va maʼlum darajada nazariy fundamental asoslar yaratdilar.

M.G.Davletshin, E.G.Gʻoziyev, Gʻ.B.Shoumarov, V.M.Karimova, R.I.Sunnatova, B.R.Qodirov, N.S.Safoyev, N.A.Yaxyarov, G.Sultonova, S.Rajabov, M.Pirmuhammedovalar rahbarligida olib borilgan ilmiy izlanishlarda pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik kategoriya sifatidagi talqinlariga maʼlum darajada katta eʼtibor qaratildi.

Masalan, R.Z.Gaynutdinov yosh mutaxasislarning “Men—konseptsiya”siga oʻz munosabatini bildirib, uning namoyon boʻlishiga taʼsir koʻrsatuvchi omillarga quyidagilarni kiritdi.

➤ Milliy qadriyatlar bilan muvofiq keluvchi shaxsning namoyon boʻlishini taʼminlovchi etnopsixologik omillar - katta yoshdagilar, maʼlumotli odamlar va ular qatorida pedagogini ham hurmat qilish;

➤ Harakat va xulq—atvor usullariga ishonmaslik, vazminlik.

Jumladan, Yu.P.Azarov pedagogik kompetentligini uning oʻquvchi shaxsini intellektual nuqtai nazardan rivojlantirish jihatidan tadqiq etadi. V.A.Slastenin esa pedagogida kompetentlik shakllanishini kasbiy tayyorgarlikni amalga oshirish jarayonida koʻradi. V.A.Kan-Kalik pedagogik kompetentlikni pedagogik muloqot samaradorligida deb hisoblaydi. V.L.Marishuk pedagogida kompetentlikni shakllantirishni uning psixologik bilimlari mavjudligida koʻradi. L.A.Shostakovich esa oʻqitish va mehnat faoliyati jarayonida kasbiy kompetentlikni shakllantirishning psixologik sharoitlari masalasini oʻrgandi. V.G.Rindak va I.D.Lushnikov uzluksiz taʼlim jarayonida pedagogi ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish masalasini oʻrgandilar.

Z.D.Jukovskaya pedagog kompetentlikni shakllantirish tizimini ishlab chiqish muammosini oʻrganib, pedagog va talabani “nazorat va oʻz-oʻzini nazorat qilish”ning subyektlari, haqida aydi .

G.V.Akopov taʼlimning ijtimoiy psixologiyasi yoʻnalishidagi tadqiqotida pedagogik faoliyatning natijasi va ijtimoiy psixologik mohiyatini muloqotda namoyon boʻluvchi kommunikativ, yaʼni shaxslar orasidagi aloqa almashuv deb biladi.

Tadqiqotchi N.N.Lagusev o'z ilmiy tadqiqoti natijalariga ko'ra, pedagogi nufuzi (avtoritet) uning ijodiy faoliyati darajasi bilan belgilanishi qirralarini ko'rsatib berdi. Tadqiqotchi N.K.Baklanova shunday xulosaga keldi: kasbiy yo'nalganlik, kasbiy mahorat va kasbiy tafakkur – pedagogik kompetentlikning muhim tarkibiy qismlaridir, ularni rivojlantirish kasbiy faoliyatda yuqori natijalarga olib kelishi mumkin.

Aytish lozimki, pedagogik kompetentlikni shakllantirish muammosi bo'yicha turli tadqiqotchilar tomonidan ko'pgina ilmiy tadqiqot ishlari bajarildi va muhim ilmiy pedagogik va psixologik xulosalarga erishildi.

Umuman, mamlakatimiz va xorijda amalga oshirilgan, zamonaviy ilmiy izlanishlar va tadqiqotchilarning erishgan ilmiy psixologik xulosalaridan kelib chiqib aytish mumkinki, kasbiy kompetentlik, kasbiy moslik va professional sifatlarni shakllantirish ta'lim samaradorligini yanada oshirishda muhim omil bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi PQ-2707-son qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora –tadbirlar to'g'risida "gi PQ-3261- son qarori
3. "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312 –son qarori.
4. [STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ](#)
С Абдумажитова - Innovations in Technology and Science Education, 2023
5. [МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА STEAM ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА О'QUV ЖАРAYONINI ТАШКИЛ ETISH ЖАРAYONI](#)
AS Abduqosimovna - INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2023
6. [PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATIONAL ACTIVITY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING](#)
AS Abdukasimovna - INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2023
7. [ИГРА ДЛЯ ОЗНАКОМЛЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ С ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРОЙ ТЕХНОЛОГИЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ](#)
М Жовлиева, СА Абдумажитова - INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2023
8. [МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДОШКОЛЬНИКОВ](#)

СА Абдумажитова - Scientific Impulse, 2023

9. МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILOTLARIDA OTA-ONALARNI O'QUV
TARBIYAVIY JARAYONDA FAOL QATNASHISHNI TASHKIL ETISH

AS Abduqosimovna - Scientific Impulse, 2023

10. Maktabgacha ta'lim xodimlari asosiy lavozimlarining malaka tavsiflarini tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining buyrug'i- 2020 y 26.10.173 son